

Integrační procesy probíhající ve všech sférách života sovětské společnosti aktivně ovlivňují sblížování způsobu života obyvatel měst a venkova, dělnické třídy, družstevního rolnictva i pracující inteligence. Zvláště výrazně se to projevuje na vesnici. „Dnešní kolchozník,“ zdůrazňuje L. I. Brežněv, „se narodil a vyrostl v kolchoze a jeho psychologie se již utvářela na socialistickém základě. Ovládá moderní techniku. Jeho vzdělanostní úroveň a způsob života se často již jen málo odlišují od vzdělanostní úrovně a způsobu života ve městě [Brežněv 1977: 4]. Nejzřetelněji lze toto sblížování pozorovat na struktuře a dynamice potřeb.

Chceme-li pochopit obsah a základní směry vývoje potřeb vesnického obyvatelstva, musíme odhalit jejich strukturu, dialekticky rozporný vzájemný vztah a určit objektivní i subjektivní faktory jejich utváření a dalšího rozvoje.

Vědecké výzkumy používají při klasifikaci, popisu struktury a dynamiky potřeb různá hlediska — podle charakteru sledovaného cíle. Obvykle jsou potřeby členěny podle své povahy, podle nositele (subjektu) a objektu (zaměření) potřeby, a dále podle významu i možností uspokojení.

V literatuře věnované problémům řízení sociálních a duchovních procesů rozvoje socialistické společnosti i ve stranických dokumentech se potřeby obvykle dělí na materiální, sociální a duchovní (někdy v jemnějším členění). Jsou obvykle vymezovány jako nezbytnost něčeho významného a podstatného pro osobnost, společnou činnost skupiny, kolektivu, třídy nebo společnosti jako celku. Aby se mohla objektivní potřeba stát mobilizující silou aktivity, musí projít vědomím člověka, najít zde svůj odraz, musí být uvědoměna. Totéž platí o potřebách kolektivů, tříd — musí se stát uvědoměnými. Uvědoměná potřeba je pak cílem a motivem činnosti a vystupuje jako příčina sociální aktivity.

Materiální (naturální) potřeby potravy, oděvu, obydlí představují prvotní potřeby; jejich uspokojení vytváří předpoklady pro přesun akcentu na potřeby duchovní, intelektuální. V dialektice materiálních a duchovních potřeb došlo k významným posunům v průběhu posledních patnácti let, především u pracujících venkova. Výzkumy uskutečněné v kolchozech a sovchozech různých oblastí země přesvědčivě ukazují růst hmotného i kulturního blahobytu vesnických obyvatel, který je nejvýznamnějším ukazatelem uspokojování rozvinutého systému potřeb.

Růst hmotného blahobytu se projevuje ve způsobu stravování, ve stavbě komfortnějších domů, ve vybavování moderními předměty dlouhodobé spotřeby pro domácnost i volný čas. Zvyšování estetické úrovně potřeb se odráží v orientaci na módní a kvalitativně náročnější prostředky uspokojování životních potřeb. Automobil, jehož osobní užívání bylo ještě v nedaleké minulosti nezdůvodňováno, dnes v očích mnoha kolchozníků proměňuje v naléhavou potřebu, stává se jedním z ukazatelů zámožnosti rodiny a prostředkem pro uložení příjmů.

Stále dokonalejší uspokojování prvotních životních potřeb vede ke kvalitativním změnám ve vědomí a psychologii(1) všech skupin vesnického obyvatelstva, jeho orientace se zaměřuje na prostředky sociálního sebeuvědomování a seberealizace, do popředí vystupují sociální potřeby vyššího řádu: práce přestává být především prostředkem obživy a uspokojování hmotných potřeb; ve vědomí kolchozníků se stává sama potřebou. Tvůrčí aktivita, iniciativa, racionalizátorství nejsou již spojeny pouze s materiální stimulací; jejich příčiny jsou podstatně hlubší intelektuální a morální povahy.

Vztah k práci a její hodnocení se u převážné většiny kolchozníků opírá o vědomí a) potřeby práce jako prostředku realizace, b) společenského významu práce, c) potřeby práce jako prostředku obživy. Trvalý růst hmotného blahobytu a uspokojování materiálních potřeb přitom aktivně působí na celou motivační strukturu osobnosti kolchozníka, na jeho úvahy prestižního, statusového charakteru.

Relace mezi základní odměnou za práci a doplňkovými formami (prémii a příplatky), hmotným a morálním stimulováním je nutno řešit diferencovaně. Svou úlohu zde sehrávají tradice, profesionální, věkové a vzdělanostní zvláštnosti, zakotvené v soustavě hodnot osobnosti. U vesnické mládeže a kolchozníků středního věku dnes například jasně pozorujeme orientaci na organické spojení individuální a kolektivní stimulace (bezplatné rekreační poukazy, výlety, zájezdy do divadla atd.). Zkušenosti předních kolchozů potvrzují, že promyšlený systém morálního stimulování, slavnostních obřadů (přijímání do kolchozů, odvozy do armády), svátků (den úrody, den mechanizátora aj.) má nezanedbatelný význam pro výchovu žádoucích občanských vlastností mladých lidí, zejména citu pro nové, iniciativy a zodpovědnosti. Trvalým úkolem strany a státu současně zůstávají péče o růst odměny za práci a zdokonalování systému hmotné stimulace.

Strana si klade otázku, jak „posílit vztah mezi hmotnou odměnou pracovníků sovkhozů a kolchozů a výsledky jejich práce, efektivním využíváním výrobních fondů a materiálních zdrojů [Brežněv 1978b : 30].

Jak ukazují výsledky sociologických výzkumů, snižování rozdílů mezi mzdami a platy dělníků a úředníků a pracovní odměnou kolchozníků, růst spokojenosti s hmotnou situací a mzdou má pozitivní vliv na veřejné mínění na vesnici. Projevuje se zejména ve změnách příčin migrace z venkova do měst. V nedávné minulosti byla základní příčinou orientace na výdělek, dnes dominuje orientace na uspokojování duchovních potřeb a nespokojenost s některými aspekty vesnického života se přenesla do oblasti životních podmínek. Nespokojení s příjmem jsou spíše mladí lidé, nekvalifikovaní a pomocní dělníci. Kategorie „nespokojených“ je však značně rozporná. Například u těch, kteří nejsou spokojeni s příjmem a hmotným zajištěním, je příjem na hlavu vyšší než u skupin spokojených. Příčiny mohou být zřejmě různé: orientace na uspokojování dosud nerealizovaných potřeb, širší škála potřeb atd.

Pro ideově výchovnou práci je důležité vědět, jaký vliv má stupeň spokojenosti či nespokojenosti s hmotnou situací, mzdou a prací na pracovní aktivitu. Výzkumy ukazují, že spokojenost v tomto směru může mít i negativní účinky.

(1) Poznámka redakce: V souladu se současnou klasifikací prvků společenského vědomí v sovětské filozofické literatuře používá autor často výrazů „společenská psychologie“, „skupinová psychologie“, „psychologie kolchozníka“, atd. Pro zachování autenticity autorské výpovědi jsme se rozhodli nenahrazovat tento termín, i když v kontextu naší terminologie působí dosud neobvykle.

Spokojenost s dosaženou úrovní hmotného blahobytu může být příčinou změn v orientacích na výdělek, na zvyšování vzdělávání a kvalifikace. Může se změnit v překážku dalšího zdokonalování osobnosti, vyvolat stav sociální nenáročnosti a bezstarostnosti. V převážné většině případů se však spokojenost s hmotným zázemím stává psychologickým základem pozitivních emocí, postojů i orientací. Orientace kolchozníků na prostředky uspokojování hmotných potřeb je samozřejmě dána rozvojem společenské výroby, kulturní úrovní a koupěschopnou poptávkou. Současně je však nutno říci, že u některých jednotlivců se objevují i prvky spotřebitelské psychologie, kdy dominujícím motivem aktivity se stává získání věcí. Jedním z významných úkolů výchovné činnosti se proto stává šíření racionálních potřeb. Nasycení každodenních hmotných potřeb vede také k tomu, že část kolchozníků s nedostatečně rozvinutým systémem duchovních potřeb je již uspokojena dosaženým, zřetelně se u nich snižuje zainteresovanost na výsledcích práce, na zvyšování kvalifikace atd. Vytvořené psychologické vakuum lze vyplnit jen rozvojem duchovních zájmů, vtahováním těchto kolchozníků do různých druhů aktivit.

Další rozvoj výrobních sil v zemědělství a zesílení integračních procesů ve všech sférách života vesnice vytváří základnu i dalšího rozvoje potřeb zemědělských pracovníků. „Výroba“, napsal Karel Marx, „vyrábí tedy spotřebu 1. tím, že jí vytváří materiál, 2. tím, že určuje způsob spotřeby, 3. tím, že vytváří ve spotřebiteli potřebu, jejímž předmětem jsou výrobky, které vytváří teprve ona sama. Vyrábí tudíž předmět spotřeby, způsob spotřeby a pohnutku spotřeby“ [Marx 1971: 46]. Také změny ve vzdělanosti a kulturní úrovni vesnických obyvatel mají stále výraznější vliv na rozšiřování struktury jejich potřeb.

Podstata zákona růstu potřeb se projevuje v tom, že každý nový stupeň rozvoje výrobních sil, společenských vztahů a kultury „nevyhnutelně vyvolává zvyšování spotřební úrovně veškerého obyvatelstva“ [Lenin 1951: 115], kvalitativní přeměnu potřeb, jejich estetizaci, změnu priorit a aktualizaci nových potřeb.

Se zákonem růstu potřeb je úzce spjat i další proces — dynamizace jejich rozvoje, daná zrychlením tempa tvorby předpokladů pro jejich uspokojování. Ve vesnickém prostředí se zákon rozšiřování materiálních a duchovních potřeb projevuje v zásadě stejně jako v jiném sociálním prostředí socialistické společnosti, má však i některé nepodstatné zvláštnosti, odrážející specifika vesnického způsobu života.

Především je dovršováno formování dostatečně rozvinutého systému hmotných a duchovních potřeb, který se těsně přibližuje systému potřeb městského obyvatelstva, a to zejména v oblasti potřeb duchovních. Sociologické výzkumy ukazují, že mezi systémy duchovních potřeb a zájmů městské a vesnické mládeže neexistují podstatné rozdíly. Současně se zachovávají určité difference v oblasti podmínek práce, mimopracovního života, ve vztahu k domácímu hospodářství, které se promítají i v relacích mezi pracovním a volným časem.

V této souvislosti vzniká otázka, jakou ekonomickou, sociální a psychologickou roli hraje záhumenkové hospodářství v životní činnosti vesnických obyvatel, jak ovlivňuje uspokojování hmotných a kulturních potřeb. V nedávné minulosti bylo osobní hospodářství převážnou většinou kolchozníků považováno za rozhodující prostředek uspokojování hmotných potřeb, zvláště v ekonomicky průměrných a slabých kolchozech. V současné době se situace kvalitativně změnila. Značný růst příjmů ze společenského hospodářství i zvyšující se možnosti využívání společenských spotřebních fondů, formování dvougeneračních

rodin a další ekonomické i sociální faktory podstatně změnily sociální funkce záhumenků i vztah různých skupin pracovníků kolchozů a sovchozů k jejich obdělávání. Svobodní mladí lidé na vesnici považují záhumenkově hospodářství spíše za faktor odčerpávající volný čas, který by mohli využít pro svůj duchovní rozvoj. Mladí lidé s rodinami již pocítují jejich objektivní nezbytnost, i když je chápou jako určitou zátěž. Záporné stránky záhumenkového hospodářství si zvláště silně uvědomují rodiny bez dědečků a babiček, jejichž dospělí členové jsou zaměstnáni ve společenské výrobě. Naproti tomu kolchozníci středního a staršího věku, především ti, kteří vykonávají jednoduchou fyzickou práci, považují osobní hospodářství za nástroj k získání potravin, doplňkového příjmu i za prostředek seberealizace, uznávají tedy jeho objektivní nezbytnost i užitečnost. Pro kolchozníky v důchodovém věku je práce na záhumenku zvykem, přiměřenou formou pracovní aktivity, prostředkem demonstrování vlastní společenské důležitosti. Čerpají v této činnosti mravní i estetické uspokojení. Od dětství jsou na práci zvyklí a nemohou existovat bez přiměřeného pracovního vytížení. Zejména proto se také převážná část kolchozníků důchodového věku aktivně účastní pracovního procesu.

Další rozvoj sovětské demokracie a zapojování vesnického obyvatelstva do různých forem veřejné činnosti aktivně působí na takové sociální potřeby, jako je potřeba účasti na řízení věci kolektivu, vesnice i celé země, potřeba rovnosti a spravedlnosti, respektování a úcty od ostatních spoluobčanů.

„Pro každého člověka je důležité vědomí, že má stejná práva jako ostatní členové společnosti, že může vždy počítat se spravedlivým, pozorným vztahem k sobě, že se může spolehnout na pomoc a podporu kolektivu. Každý člověk je zainteresován na tom, aby se aktivně podílel na záležitostech svého podniku a instituce, na záležitostech svého státu. Každý člověk si chce být jist svým zítřkem, budoucností svých dětí. U nás jsme vytvořili předpoklady pro uspokojení těchto sociálních potřeb“ [Brežněv 1978a : 70—71]. Uspokojování těchto potřeb je zaručeno Ústavou SSSR. Říká se v ní: „Rovnoprávnost občanů SSSR je zaručena ve všech oblastech ekonomického, politického, sociálního a kulturního života“ [Konstituce 1978: 13].

Výsledkem úspěšné realizace sociální politiky strany je růst hmotného blahobytu, kultury a životní úrovně vesnického obyvatelstva. Uvedme několik příkladů: Úhrnný příjem rodiny kolchozníka se za léta 1965—1977 zvýšil 1,8krát. Ve venkovských oblastech stoupl prodej zboží v přepočtu na jednoho obyvatele z 222 na 492 rublů ročně, tedy na více než dvojnásobek. Státní a kolchozní investice do objektů nevýrobního určení, především do sociální sféry, představují za toto období více než 40 miliard rublů. Jsou to tři čtvrtiny všech investic do této oblasti za dobu existence Sovětského svazu. V uvedených letech bylo na venkově postaveno 450 miliónů m² obytné plochy, což se rovná bytovému fondu všech měst v roce 1940. Byla postavena typizovaná předškolní zařízení pro 2 milióny dětí, všeobecně vzdělávací školy pro 11 miliónů žáků, kluby a domy kultury s kapacitou 8 miliónů míst, mnoho zdravotnických objektů, zařízení služeb, sportovišť. To vše vytváří nezbytné podmínky pro dokonalejší uspokojování sociálních a kulturních potřeb vesnického obyvatelstva, pro překonání rozdílů ve způsobu života města a vesnice [Brežněv 1978b : 8, 37—38].

Vědomí sociální rovnosti, opírající se o zhodnocení reálného postavení v systému společenských vztahů, má mnohostranný vliv na psychologii kolchozníků. Jejich vědomí je především dialekticky spjato se vztahem k dělnické třídě, která je spojencem při řešení úkolů komunistické výstavby. V psychologii

rolnictva se zřetelně projevuje stírání třídního vnímání pracujících, dominujícím se stává chápání pracujících jako představitelů jednotného společenství — sovětského lidu. V tom se odráží pohyb sovětské společnosti k sociální stejnorodosti a zejména změny v třídním uvědomování současného kolchozního rolnictva. Většina kolchozníků chápe kolchozně družstevní vlastnictví v organické jednotě s vlastnictvím státním, a to zejména v souvislosti se vznikem zemědělsko-průmyslových komplexů, mezikolchozních sdružení, s rozvojem ekonomických vztahů se státem (poskytování úvěru, vybavování zemědělské výroby novou technikou atd.). Spoluúčast státu na rozvoji kolchozně družstevního vlastnictví a jeho sblížování s vlastnictvím státním vytvářejí ekonomickou základnu pro uvědomělé chápání jednoty třídních a všelidových zájmů. Právě v těchto souvislostech je třeba analyzovat tvůrčí vzestup rolnictva, pracovních kolektivů, hodnotit respektování jednoty osobních, skupinových i celospolečenských zájmů, i naopak projevy lokálpatriotismu a skupinového egoismu. Přitom by však bylo předčasné hovořit o zániku třídního uvědomění rolnictva. Dokud přetrvávají rozdíly mezi státním a družstevním vlastnictvím, a tedy i ekonomická báze existence tříd, zůstává zachován prostor pro třídní sebeuvědomování a sebehodnocení. V třídním uvědomování rolnictva se však stávají dominantními takové obsahové prvky, které svědčí o jeho sblížování s vědomím dělnické třídy a inteligence. Důkazem je především to, že všechny sociální skupiny sovětské společnosti hodnotí své společenské postavení stejnými ukazateli: účastí na společenské práci, pracovní a veřejně politickou aktivitou, morálkou, oddaností ideálům komunismu. Z toho vyplývá, že lze právem hovořit o rozvíjející se tendenci ke splývání třídních a všelidových prvků v uvědomění kolchozního rolnictva. Tato tendence je výsledkem formativního účinku zralých socialistických společenských poměrů a cílevědomého ideologického působení strany a sovětského státu.

Sociální potřeby rolnictva se odrážejí i v jeho veřejném mínění. Socialistická demokracie a demokratismus kolchozního systému vytvořily příznivé předpoklady pro vyjádření individuálních, skupinových i kolektivních názorů kolchozníků, které se integrují v mínění třídy a stávají se organickou součástí veřejného mínění sovětského lidu. Prostředky pro vyjádření veřejného mínění rolnictva nejsou omezeny žádnými sociálními nebo psychologickými bariérami. Patří k nim prostředky masové komunikace, státní a společenské orgány, shromáždění brigád, celokolchozní schůze atd. Kolchozníci vystupují se svými názory, návrhy a kritickými připomínkami na stranických fórech, zasedáních sovětů a družstevních sjezdech. Tato vystoupení reflektují aktualizaci potřeb, změny v jejich struktuře a dynamice.

Ve veřejném mínění kolchozního rolnictva je vyjádřena pozitivně kritická zaměřenost způsobu a stylu myšlení, charakterizovaná realistickým hodnocením vlastní činnosti, smyslem pro nové, sebekritičností při odhalování nedostatků, chyb, nevyužitých rezerv, překonáním konzervatismu v myšlení a jednání. Tento nový jev ve společenském vědomí kolchozního rolnictva je dokumentován i vztahem k velkým ekonomickým, sociálním a ideologickým opatřením strany a státu. Vznik zemědělsko-průmyslových komplexů, mezikolchozních sdružení a další iniciativní podněty, ať již přicházejí z řad dělnické třídy či vznikají uvnitř kolchozního hnutí, se u rolnictva setkávají s podporou. Pozitivně kritická orientace myšlení se projevila i při projednávání návrhu nové sovětské ústavy. Kolchozníci schvalovali a vřele podporovali základní zákon sovětské společnosti, současně však odhalovali nedostatky ve své vlastní práci, v činnosti nadřízených organizací i jednotlivců. Kritika a sebekritika v zájmu dalšího progresivního

rozvoje společnosti jsou nejvýraznějším projevem sociální zralosti rolnictva, vyspělosti jeho společenského vědomí.

Současně však zůstává ve veřejném mínění kolchozníků zachováno i nemálo predsudků v normativně hodnotících soudech, a to zejména ve sféře každodenního života, v mezilidských a skupinových vztazích. Některé skupinové názory a hodnoty neodpovídají principům a normám komunistické morálky. Existují fakty dokazující rozdíly mezi oficiálním stanoviskem (například na kolchozní schůzi) a reálným chováním (drobné rozkrádačství, smířlivost s alkoholismem, zaostalé zvyklosti a tradice v každodenním rodinném životě aj.). Veřejné mínění představuje složitý a mnohostranný produkt, v němž koexistují socialistické zvyklosti a hodnoty vedle tradičních. Ve starých, po staletí utvářených zvycích a tradicích se projevuje přetrvávající konzervatismus myšlení. Jedním z nejvýznamnějších teoretických úkolů výzkumu způsobu života je proto analýza obsahu veřejného mínění a hledání cest k překonávání přžitků minulosti v psychologii rolnictva.

Kvalitativní změny v emocionální a racionální sféře společenského vědomí kolchozních rolníků se odrážejí v jejich sociálním i psychologickém vztahu ke kolchozu, v němž jsou uspokojovány základní potřeby kolchozníků (materiální potřeby, potřeba práce a veřejné činnosti), kde probíhá proces sociální identifikace, seberealizace a sebeuvědomování jako socialistické osobnosti. Dnes již kolchoz nepředstavuje pro rolníka pouze ekonomickou organizaci, v níž je nutno pracovat pro výdělek a pro právo na záhumenek. Převážná většina rolníků chápe kolchoz jako sociálně ekonomické, duchovně ideologické a psychologické společenství, v němž je každému dána možnost uplatnit se jako pracovník, občan a veřejný činitel, využívat duševní a fyzické síly a schopnosti, každodenně se stýkat se sobě rovnými a získávat si jejich úctu. „Náš kolchoz,“ naše brigáda“, „naše skupina“, „naše pole“, „my kolchozníci“, „naše socialistické závazky“, „my jsme překročili plán“ — v těchto a podobných formulacích se projevuje kolektivismus psychologie rolníků, zralost sociálních vztahů, které ji utvářejí.

Na formování potřeb kolchozníků mají velký vliv komunikační skupiny a struktura mezilidských vztahů. Ve výrobní i nevýrobní činnosti se rozšiřují vzájemné styky kolchozníků s dělnickou třídou a městskou inteligencí. Zejména pro psychologii vesnické mládeže je charakteristické úsilí o překonání pozůstatků tradičního vesnického způsobu života. Nejvýrazněji se tento proces projevuje v tom, jak rolnictvo jako třída chápe obyvatele měst. Současný rolník považuje město za nositele technického pokroku, kultury a vzdělanosti. Otvírá se mu pro práci, další vzdělávání a kontakt s duchovními hodnotami lidstva. Obyvatelé města jsou blízcí lidé (příbuzní, přátelé, soudruzi, kolegové atd.). Sociálně ekonomické a duchovně ideologické procesy se staly základem překonání stereotypu „my z venkova“, „my z města“. V některých obdobích hospodářsko-ekonomických problémů, poruch v zásobování potravinami a růstu cen na kolchozním trhu ožívají některé negativní momenty spíše ve vztahu městských obyvatel k venkovským.

Ve struktuře duchovních potřeb vesnických obyvatel, zvláště pak mládeže, se především do určité míry mění vztah ke vzdělání, které se stalo nejvýznamnější sociální potřebou. Intelektualizace zemědělské práce, obohacování mimopracovního života, orientace zemědělské mládeže na tvůrčí aktivity, spojené s kvalifikovanou prací, to vše zesiluje snahy o dosažení vyšší úrovně vzdělání, především vzdělání odborného. Dosažení neúplného středního a úplného středního všeobecného vzdělání je chápáno jako východisko, jako předstupeň pro

získání profesní specializace. V posledních letech lze pozorovat změny v profesionální orientaci absolventů středních odborných škol a pokles zájmu o studium na vysokých školách. Další prohlubování této tendence je zjevně nežádoucí, protože by v blízké budoucnosti vedlo k podstatnému snížení počtu absolventů vysokých škol z kolchozních a sovchozních rodin a ve svých důsledcích by negativně ovlivnilo zajišťování vysoce kvalifikovaných kádrů a technický pokrok ve sféře zemědělské výroby. Vývoj vzdělávací orientace absolventů vesnických středních škol je možno prognózovat na základě opakovaných sociologických výzkumů, jimiž lze vymezit vliv sociálního prostředí, nejbližšího okolí i komunikačních skupin na prestiž profesní a vzdělanostní orientace i stanovit konkrétní ekonomická, sociální a výchovná opatření k jejich žádoucímu usměrnění.

Trvalá orientace většiny vesnického obyvatelstva na duchovní rozvoj, na osvojení kulturních hodnot klade otázku volného času, jeho nejúčelnějšího, produktivního využití. Volné dny se staly pro kolchozníky naléhavou potřebou, a to nejen proto, aby měli čas na obhospodařování záhadenků. Mladí vesničané s malým osobním hospodářstvím mají možnost využívat nepracovní dny ke kulturním činnostem, sociálním kontaktům, sebevzdělávání. Dnešní zemědělská mládež a kolchozníci středního věku usilují o uspokojování duchovních potřeb i v období sezónní koncentrace zemědělských prací. Správy kolchozů a vesnická kulturní zařízení proto zdokonalují systém kulturních služeb i v průběhu sklizně.

Organizace volna zemědělských pracovníků zprostředkovaně i přímo působí na strukturu a obsah volného času a tím i na další rozvoj duchovních potřeb.

Objemem duchovních potřeb se vesniční obyvatelé, zejména mládež, těsně přiblížili obyvatelům měst. Sociologické výzkumy dokládají mnohostrannost potřeb a trvalost duchovních zájmů zemědělských pracovníků. Informační potřeby rolníků, pokud jde o politické informace, regionální problémy nebo život kolchozu, jsou uspokojovány všemi prostředky masové komunikace, ústní propagandy a agitace. Zvyšuje se současně selekce informování.

Materiály sociologických výzkumů i zkušenosti ideově výchovné práce v kolchozech ukazují, že převážná většina vesnických obyvatel středního a vyššího věku, zaměstnaných v materiální výrobě, si zvykla přijímat ekonomické a sociální informace prostřednictvím ústní propagandy a agitace na pracovišti. Pociťuje potřebu trvalého informačního kontaktu s lektorem, propagandistou, politickým informátorem či agitátorem, od nichž očekává faktickou a komentovanou informaci, teoretické zobecnění, napomáhající spojovat jednotlivé události a fakty s minulostí i budoucností, pochopit podstatu rychle se měnící situace, hlubší příčinné vztahy a souvislosti.

Dynamika společenského života, sociální a psychologické důsledky vědeckotechnického pokroku jsou různými skupinami pracovníků v zemědělství přijímány různě. Sociologické výzkumy, zobecňování zkušeností propagandistické a agitační práce v pracovních kolektivech i v místě bydliště proto umožňují odhalovat specifika sociálního vnímání a způsobu myšlení jednotlivých kategorií vesnického obyvatelstva. Tento úkol vyplývá z usnesení ÚV KSSS O *dalším posilování ideologické, politicko-výchovné práce*. Zdůrazňuje se v něm, že kvalita ideologické práce zdaleka ne vždy odpovídá zvýšené všeobecně vzdělávací a kulturní úrovni i požadavkům sovětských lidí, nedostatečně respektuje dynamiku sociálně ekonomických procesů a duchovního života sovětské společnosti, charakter zostřujícího se ideologického boje v mezinárodním měřítku.

Sociologické výzkumy ukazují, že rozšíření televize na vesnici se stalo jedním z významných zdrojů duchovního rozvoje. Televize se stala neodmyslitelnou součástí způsobu života vesnických obyvatel a zaujímá jedno z předních míst mezi zdroji masové informace a propagandy. V souvislosti s tím se objevuje několik významných teoretických i praktických otázek. Často bývá formulována teze, že televize vytlačuje jiné zdroje duchovního rozvoje osobnosti. Výzkumy ukazují, že u vesnického obyvatelstva tento proces téměř nepozorujeme. Základní masa kolchozníků využívá několika zdrojů informací (rozhlas, televize, noviny, časopisy, knihy, přednášky atd.), asi jen jedno procento pouze televizi.

Přitom nesmíme zaměňovat frekvenci využívání informačních zdrojů s preferencemi v oblasti prostředků sebevzdělávání. Četbě jako nástroji sebevzdělávání dávají vesničtí občané přednost před rozhlasovým poslechem. Převážná většina z nich chápe rozhlas a televizi jako zprostředkovatele informací a formu naplnění volného času, zatímco četbu spojují s duchovním rozvojem. V této souvislosti jsou zajímavé názory vesnických občanů na budoucí vývoj zájmu o četbu. Ve výzkumu uskutečněném Státní knihovnou V. I. Lenina se 77 % vesnických respondentů domnívá, že jejich děti budou číst více než oni sami, 4 % zastávají názor, že děti budou číst stejně, 16 % dotázaných na otázku neodpovědělo.

Bylo by však chybou snižovat úlohu televize v mravním, politickém a estetickém rozvoji zemědělců, při formování socialistického způsobu života, při překonávání pozůstatků tradičního rolnického chápání společenských vztahů (především v úrovni mezilidských vztahů) a zájmů (spojovaných s bezprostředními zájmy osobními). U kolchozníků se vytvářejí návyky individuálních preferencí při využívání prostředků masové komunikace a stále častěji se uplatňuje selekce v této sféře.

Uvedené teoretické i praktické závěry zdaleka nevyčerpávají veškerou složitost vzájemného působení hmotných a duchovních potřeb kolchozníků, ani vzájemných vztahů mezi potřebami kolchozníků a ostatními stránkami jejich společenského vědomí a psychologie. Jedním z nejvýznamnějších úkolů výzkumu způsobu života vesnického obyvatelstva je právě hledání mnohostranných souvislostí a vztahů mezi složkami duchovního světa kolchozníků, analýza vzájemného působení sociálního citu, postojů, hodnotových orientací, světového názoru a přesvědčení, a to v závislosti na sociálních, demografických, vzdělanostních a profesionálních rozdílech.

Cílevědomé formování optimální struktury materiálních a duchovních potřeb je zajišťováno jednotným zaměřením sociálně ekonomických a duchovně ideologických procesů probíhajících v sovětské společnosti, pohybem společnosti k sociální stejnorodosti, překonáváním stávajících rozdílů v podmínkách práce i mimopracovního života, v podmínkách spotřeby (při zachování individuálních specifik). Máme zde na mysli vědecky zdůvodněné normy spotřeby, vytvoření normálních podmínek pro práci, odpočinek i rozvoj osobnosti kolchozníků.

Pro zpracování dlouhodobých prognóz a pro řízení dalšího rozvoje socialistického způsobu života má mimořádný význam vědecky zdůvodněné hodnocení měnící se situace při prosazování zákonitosti zvyšování potřeb kolchozníků, změn v jejich struktuře a zaměření.

V této souvislosti je nutno vymezit, které z procesů determinujících rozvoj způsobu života lze řídit a které dostatečně řídit nelze. Mezi ty, které lze ovlivňovat obtížně, patří podle našeho názoru některé negativní aspekty migračních a demografických procesů, vědeckotechnické revoluce, psychická „nákaza“

určité části pracujících spotřebitelskou psychologií, zafixované negativní stereotypy vnímání, myšlení a chování, které neodpovídají normám komunistické výchovy atd.

Sociologické výzkumy, které byly uskutečněny v různých oblastech země, umožňují specifikovat určité vztahy mezi potřebami a společenskou psychologií:

1. s rozšiřováním objemů hmotných a duchovních potřeb se mění obsah hodnotových orientací a životních plánů kolchozníků;
2. existence nebo absence možností realizace nových potřeb se odpovídajícím způsobem odráží v pocitech a náladách, které ovlivňují hodnotové orientace a životní plány a jejich prostřednictvím i sociální chování;
3. potřeby jsou zprostředkovány přesvědčením, tradicemi, mravními a právními normami, společenským a skupinovým míněním.

Všechny tyto i některé další vazby mohou být dynamické, proměnlivé, ale také stálé, dlouhotrvající. Výzkum rozporného a mnohostranného vzájemného působení materiálních a duchovních potřeb a komponentů společenského vědomí je proto neoddelitelnou složkou sociologického výzkumu způsobu života kolchozníků a všech skupin vesnického, právě tak jako městského obyvatelstva.

(Přeložila Jana Vítečková)

Literatura

- Brežněv, L. I.: *O projektě Konstitucii Sojuza sovětskich socialističeskich respublik*. Moskva, Politizdat 1977.
- Brežněv, L. I.: *Leninskim kursom*, T 5. Moskva 1978a.
- Brežněv, L. I.: *O dalnějšem razvitii seľskogo chozjajstva SSSR*. Moskva 1978b.
- Konstitucija (osnovnoj zakon) SSSR*. Moskva 1978.
- Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. I. Praha, Svoboda 1951.
- Marx, K.: *Rukopisy "Grundrisse"*, I. Praha, Svoboda 1971.

Резюме

И. Т. Левыкин: Диалектическое отношение материальных, социальных и духовных потребностей деревенского населения

Процессы интеграции, происходящие во всех сферах жизни советского общества, проявляются, помимо прочего, и в сближении образа жизни городского и деревенского населения. Наиболее отчетливо эти тенденции проявляются в сближении образа жизни общественных групп, в структуре и динамике их потребностей. В этой области мы встречаемся с качественными изменениями, происходящими в сознании деревенского населения. Труд понимается им и оценивается им как потребность, подчеркивается

общественное значение труда, его значение для самоутверждения. Основной причиной миграции деревенского населения, его ухода в города является не заработок, а возможность удовлетворения духовных запросов. Характерно, что не встречаем значительной разницы в духовных запросах деревенской и городской молодежи.

Сдвиги, происходящие в советском обществе в направлении социальной однородности, проявляются и в сознании деревенского населения. Однако переживают и некоторые стереотипы, нормы и оценочные установки, прежде всего в сфере межчеловеческих и групповых отношений, для которых характерны консерватизм и традиционность.

Образование выступает как ярко выраженная общественная потребность деревенского населения, наряду с проблематикой свободного времени, духовного развития и использования свободного времени для самоутверждения в сфере культуры. Многообразием своих потребностей и устойчивостью своих духовных запросов приблизилось деревенское население к населению городского.

Результаты научного анализа изменяющихся условий надо использовать в процессе целенаправленного воздействия на формирование структуры материальных и духовных потребностей, основу которого составляет единая ориентация общественно-экономических и духовно-идеологических процессов в советском обществе, развивающемся к социальной однородности.

Summary

Levykin I. T.: Dialectical Relation of Material, Social and Intellectual Needs in the Rural Population

The integration processes taking place in all the areas of life of the soviet society find expression also in the homogenization of the way of life of the urban and rural population. This tendency most evidently appears in the structure and dynamics of needs. It is in this area that the qualitative remodelling of the consciousness of the rural population is seen to be taking place. Work is conceived and evaluated as a need, emphasis is laid upon its social relevance and its self-realization character. It is no longer earnings that represent the essential cause of the migration of the rural population to towns and cities, but the possibility of satisfying intellectual needs. In our days there exist practically no significant differences in the intellectual needs of rural and urban youth.

The total motion of the soviet society towards social homogeneity manifests itself even in the consciousness of the rural population. Yet some stereotypes, norms and value attitudes continue to survive, particularly in the area of interhuman and group relations characterized by conservatism and tradition.

Education figures as a significant social need of the rural population; also problems of leisure, intellectual development and utilization of leisure for cultural life are coming to the fore. In the many-sidedness of its needs and the stability of its intellectual interests, the rural population has become assimilated to the urban.

A scientific evaluation of changing conditions is necessary for purposefully affecting the formation of the structure of both material and intellectual needs; this is secured by the uniform orientation of socio-economic and intellectual-ideological processes taking place in the soviet society on the basis of the society's motion to social uniformity.